

УДК 371.376

Назаренко Л. М.*

**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНО-ПОТРЕБНІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ
У КОНТЕКСТІ РОДИННО-ШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ:
НАСТАНОВИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

У статті здійснено аналіз педагогічних творів В. Сухомлинського, присвячених проблемі духовного становлення особистості, формування її ціннісно-потребнісної сфери засобами родинно-шкільного виховання. Увага акцентується на вихованні таких потреб, як потреба в пізнанні навколишнього світу, творчості, спілкуванні, що актуалізує питання формування особистості на основі духовних цінностей. Виокремлено ключові аспекти родинної педагогіки та сформульовано настанови батькам і педагогам стосовно виховання ціннісних потреб і бажань дитини.

Ключові слова: батьківська педагогіка, потреби і бажання дитини, родинно-шкільне виховання, гуманістичні цінності.

Головними завданнями сучасної вітчизняної освіти є формування соціально зрілої, працелюбної, творчої особистості, якій притаманні почуття гордості за свою Батьківщину, власної гідності, поваги до прав і свобод інших та яка демонструє здатність до самопізнання, саморозвитку, а також готовність брати активну участь у суспільно-політичному житті країни.

У формуванні означених якостей важливе місце займає середовище – усе те, що оточує дитину від народження, починаючи з сім'ї, шкільного колективу і завершуючи соціумом, суспільним призначенням яких є створення оптимальних умов творчої самореалізації особистості впродовж усього життя. Становлення її характеру та формування ціннісно-потребнісної сфери теж визначається сукупністю соціальних чинників – взаєминами між батьками, членами родини, їхніми поглядами, переконаннями, особистим прикладом, життєвим досвідом. Саме сім'я через філософію родинності покликана створити мікроклімат, у якому дитина ще з колиски прилучається «... до ритма серця матері-батька як до гармонії тіла, почуттів і думок, мови і пісні, людини й природи... до традицій та обрядів народу, уособленим носієм яких є сім'я» [2, с. 163]. Проте сімейні негаразди, пов'язані з нестабільністю соціально-економічного положення сьогодення, перекладання батьками власної відповідальності за виховання, навчання й усебічний розвиток дітей на навчальні заклади, сторонніх осіб, вулицю, низька культура розв'язання конфліктних ситуацій, зокрема молодих подружніх пар, спричинюють дисфункцію сім'ї та незахищеність насамперед її найменших членів. Відтак сучасне суспільство переживає кризу батьківської педагогіки, і виправити невтішну ситуацію, що склалася, лише засобами соціальної допомоги не вдається. Нагальною є проблема повернення педагогічної відповідальності в родину, а також організація комплексної соціальної та психолого-педагогічної підготовки молоді до сімейного життя.

Окреслена нами проблема є предметом досліджень не одного покоління науковців у галузі психології, педагогіки, соціальної педагогіки, про що свідчать праці Ю. Азарова, Г. Афанасєвої, Г. Ващенко, Л. Гребенникова, П. Кононенко, М. Лукашевич, А. Макаренка, Д. Ніколенко, Л. Проколієнко, М. Стельмаховича, Т. Усатенко, К. Ушинського тощо.

Проблеми, пов'язані з соціальними та педагогічними чинниками сімейного виховання дітей, досліджують Т. Алексеєнко, Г. Бевз, Н. Ільїна, О. Коломоєць, В. Поліщук, І. Сіданіч, О. Хвостенко; шляхи взаємодії школи та сім'ї у вихованні потреб

*© Назаренко Л. М.

розглядають Я. Голобородько, Л. Руденко, М. Рябенко; форми і методи роботи з батьками – В. Бондаревська, С. Губіна, І. Зверев, Г. Лактіонова, І. Парфьонова; аспекти сімейної педагогіки розкривають О. Комичеровська, Я. Клименко, В. Федяєва, П. Щербань.

Проте, незважаючи на широкий інтерес науковців до родинно-шкільного виховання, проблема формування ціннісно-потребнісної сфери особистості потребує глибокого осмислення, зокрема у площині аналізу педагогічної спадщини В. Сухомлинського.

Метою статті є вивчення педагогічних праць В. Сухомлинського, присвячених проблемі духовного становлення особистості, формування її ціннісно-потребнісної сфери засобами родинно-шкільного виховання.

Найвагоміший внесок у розбудову родинної педагогіки належить В. Сухомлинському. Він і нині, за визначенням О. Білана, «...зберігає свою актуальність, слугуючи важливим джерелом педагогічної творчості, аксіоопсихологічного збагачення особистості дитини» [1, с. 150]. Так, у своїй книзі «Батьківська педагогіка» видатним педагогом найуніверсальнішою – найскладнішою, найблагороднішою роботою, єдиною для всіх і водночас своєрідною і неповторною в кожній сім'ї – визначено «творення людини» [4, с. 411]. Аналіз педагогічного досвіду Василя Олександровича дав змогу виокремити ключові аспекти родинної педагогіки та сформулювати настанови видатного педагога батькам і вчителям щодо виховання потреб і бажань дитини.

Так, радість батьківства, на його думку, полягає не лише в можливості продовжувати рід людський і відтворювати себе в дітях, але й у тому, що «Народжуючи дитину, ми відокремлюємо частку свого серця. Немає шляхетніше, вище місії для людини-творця, ніж батьківство і материнство» [4, с. 411]. Водночас педагог застерігає батьків від надмірності отриманих після народження дитини нових почуттів і зауважує про велику відповідальність: «...кожної миті, бачити свою дитину, ти бачиш самого себе, утверджуєш своє людське достоїнство» та що саме «Батьки несуть громадську і моральну відповідальність за виховання дітей» [4, с. 411-412].

Визначаючи пріоритети родинного виховання, Василь Олександрович декларує принцип єднання громадянського й інтимного, сутність якого відображає «тонка робота розуму і серця», «гармонія людського щастя» [3, с. 411]. Поняття «виховання дітей» він розглядає з позиції відданості батьківських «особливих сил, сил духовних», серед яких найвищими визнаються «любов батька і матері до людей, любов батька до матері і матері до батька, глибока віра в достоїнство і красу людини» [4, с. 413]. Результатом такої відданості є «мир і спокій у душі» дитини, її «стійке здоров'я, віра в добро, віра в красу людську, віра в слово вихователя, чуйність до тонких засобів впливу на людську душу доброго слова і краси» [там само]. Саме у цьому полягає батьківська мудрість, а «Там, де втрачена ця мудрість, батьківська і материнська здатність, щастя стає примарою» [там само].

Учити дитину бачити і розуміти людей В. Сухомлинський вважає за «найскладніше у важкій справі виховання людини, адже, «...щоб у дитини пробуджувалася чуйність серця до навколишнього світу, до усього, що створює людину», «щоб у дітях утвердити самого себе, продовжити в них своє духовне багатство», їх треба любити по-справжньому та бути мужнім у любові [4, с. 412].

Сім'я – це школа виховання почуттів дитини, формування її потреб і бажань. Не заперечуючи важливість матеріальних потреб і бажань, видатний педагог віддавав перевагу духовному їх осмисленню. Уважаючи потребу в пізнанні оточуючого світу однією з головних, В. Сухомлинський важливою виховною метою вбачав постійну підтримку бажання дитини бути дослідником природи і самої себе. Ним визначено методи й прийоми заохочення дітей до відкриттів через стимулювання підвищеного

інтересу до інтелектуальної праці, які широко використовуються сучасними педагогами та спрямовуються на розвиток уяви, спостережливості, творчого мислення дитини, формування її готовності – «практичної й моральної – до цієї праці, прагнення, бажання, потяг присвятити їй усе своє життя» [4, с. 377]. У цьому, на його думку, помагає розумова вихованість, яка не рівнозначна обсягу набутих знань, «Уся суть у тому, як відбувається життя знань у складній і багатогранній діяльності людини» [3, с. 308].

Значну роль у формуванні бажання дитини вчитися відіграє потреба у творчому натхненні, в якому особистість знаходить щастя і, «Переживая духовное удовлетворение от того, что он творит, человек по-настоящему ощущает, что он живёт», тому розвивати творчість В. Сухомлинський радить передусім словом, яке «...как духовное богатство личности становится строительным материалом, из которого ребёнок что-то создаёт» [7, с. 472]. Робота зі словом, на його погляд, може бути представлена в різних видах мовленнєвої діяльності дитини – від простого складання виразних словосполучень і речень до написання творів, казок, оповідань, сценаріїв, маленьких п'єс. Таким чином, задоволення потреби у творчості і творча праця є не лише умовою повноти духовного життя особистості, але й тою «живою водою», що «вливає свіжі сили» та допомагає підлітку долати будь-які перешкоди в навчанні. Проте для цього і батьки, і вчителі мають виявляти готовність бути своєрідними відкривачами світу речей і явищ для дітей у молодшому віці і відкривачами світу ідей – у період підлітковий [7].

Не обмежуючись аналізом матеріальних і пізнавальних потреб, В. Сухомлинський вищою вважав «потребу людини в людині як носії духовних цінностей». З огляду на це ним обґрунтовано одну з найголовніших проблем сучасної педагогічної практики – взаємини вчителя й учня, їх взаємодію у процесі навчання та взаємозбагачення життєвим досвідом. У цьому контексті вчитель – це людина, яка не тільки опанувала основи педагогіки, але й є мислителем, що відчуває дитину, з'єднує теорію та практику воедино [7]. Тому педагог має вміти пізнавати духовний світ дітей, розуміти в кожному з них «особисте». У зв'язку з цим засадами педагогічної системи В. Сухомлинського були визнані такі:

- виховання ідеалу культурних бажань дитини;
- формування потреби в праці, у творенні добра, краси; потреби бути доброю, чутливою людиною;
- окультурення потреб дитини через створення «радість буття»;
- розвиток почуття власної гідності;
- створення атмосфери дитячого успіху, домінанти позитивних переживань над негативними [1, с. 312].

У філософсько-педагогічних поглядах В. Сухомлинського ролі джерела повноти та багатогранності життя людини набуває потреба у спілкуванні з оточуючими. По-новому осмислюючи ідею колективізму, висунуту на початку ХХ століття А. Макаренком, він обґрунтовує принцип взаємозалежності особистості та колективу, визначає умови, за яких вихованець здатен впливати на загальний стиль взаємин у колективі. Сутність цих умов полягає в насиченості духовним життям кожного учасника колективу. Серед характерних ознак духовності особистості В. Сухомлинський відзначає ціннісне ставлення дитини до світу краси, природи, праці, самої себе, своїх ровесників, батьків, педагогів, інших дорослих. У зв'язку з цим учений наголошує на необхідності продукування батьками під час виховання дітей системи етнічних цінностей, яка найповніше відтворюється через батьківське слово, материнську пісню, родинні звичаї та обряди, побут, трудову справу. Його настанови майбутнім матерям і батькам стосуються, передусім, вивчення історії свого роду, вироблення шанобливого

ставлення дітей до близьких, оскільки святими, за переконаннями вченого, є слова *народ, мати, батько, син*.

Виховання духовності особистості, як уважає В. Сухомлинський, неможливе без формування потреби до добра, сутність чого полягає у вихованні чуйності, добрих почуттів, умінні співпереживати, піклуватися про інших. У пошуку оптимальних засобів впливу на культивування цієї потреби педагог зосереджує увагу на тому, що «Добрые чувства должны уходить своими корнями в детство, а человечность, доброта, ласка, доброжелательность рождаются в труде, заботах, волнениях о красоте окружающего мира... В детстве человек должен пройти эмоциональную школу – школу воспитания добрых чувств» [7, с. 225]. Однак він зауважує, що змістом цієї «школи» мають бути не численні показні заходи, а формування свідомого ставлення учнів один до одного, розвиток у дитячому колективі елементарної моральної культури міжособистісних відносин, оволодіння дітьми моральними звичками, азбукою моральної культури, а також обмін духовними цінностями.

Складність процесу формування потреб особистості полягає у вихованні гармонійного співвідношення всіх їх видів. З приводу цього В. Сухомлинський стверджував, що батькам і педагогам необхідно навчити дитину розуміти, «що» саме має право, і в першу чергу - моральне право, бажати кожна конкретна людина. Тому «виховання культури бажань - один із найбільш яскравих відтінків тієї складної речі, що ми називаємо моральним змістом шкільного життя. Культура бажань є зворотним боком повинності, тобто людина, яка вміє бажати, розуміє й відчуває, що дозволено чи не дозволено. Виховуючи культуру бажань, ми зупиняємо розвиток примх, що принижують людину» [4, с. 374]. З огляду на це вченим було встановлено закономірність, що «Виховання культури бажань у більшій мірі визначається тим, наскільки мудра гармонія встановлюється в житті людини між задоволенням матеріальних потреб і становленням, розвитком, задоволенням потреб духовних» [там само, с. 375].

У вирішенні проблем, пов'язаних з вихованням ціннісно-потребнісної сфери дитини, В. Сухомлинський відповідальність покладає як на сім'ю, так і на навчальний заклад. Уважаючи, що «Завдання школи – оберігати душі дітей від усього брудного та порочного в сфері почуттів, протидіяти аморальним впливам» [4, с. 148], він справедливо наставляє: «Удосконалення, поглиблення суспільного виховання означає не применшення, а посилення ролі родини. Гармонійний, усебічний розвиток можливий тільки там, де два вихователі - школа й родина – не тільки діють заодно, ставлячи перед дітьми одні й ті ж вимоги, а й є однодумцями, розділяють одні й ті ж переконання, завжди виходять з одних і тих самих принципів, ніколи не допускають розбіжностей ні з метою, ні у процесі, ні в засобах виховання» [5, с. 377]. Відтак родина та школа у співдружності мають розвивати в дитині почуття обов'язку й відповідальності, прививати їй культуру ціннісних потреб і бажань, навчати задовольняти їх як самостійно, так і за допомогою ровесників (колективу), учителів, батьків за умови спільної творчої праці.

Отже, проблеми родинно-шкільного виховання дитини, обґрунтовані В. Сухомлинським, не втрачають своєї актуальності і в наш час, що характеризується перевагою матеріальних цінностей людей над моральними, культурним зубожінням молодого покоління, для якого здебільшого сенс життя полягає в задоволенні своїх егоїстичних бажань і потреб, котрі не мають нічого спільного з духовними ідеалами, істиною та красою. На противагу викликам сьогодення вічним джерелом «народження громадянина» постає досвід Павльської школи, в організації навчально-виховного процесу якої було закладено аксіологічний підхід, де поряд із загальними категоріями моралі (моральний ідеал, чесність, працьовитість, гідність, справедливість) ставилося

завдання втілення й філософських понять – щастя, радості, совісті, духовності, а також приверталася увага до громадянських цінностей – співчуття, служіння колективній ідеї, стилю взаємин у колективі, створення «ситуації успіху», відчуття власної гідності, шанування прав і свобод особистості, захисту довкілля, справедливості, активної громадянської позиції [6]. Таким чином, В. Сухомлинський заклав у педагогіці систему гуманістичних цінностей, гармонію суспільних та індивідуальних потреб особистості, що було за своєю сутністю новаторським положенням у теорії та практиці виховання дитини за часів комуністичної ідеології. Тому ідеал громадянина-гуманіста, створений видатним педагогом, залишається актуальним і нині.

З огляду на викладене вище зауважимо, що в сучасній теорії виховання потребує дослідження філософсько-соціальний аспект, зокрема аксіологія виховання. Вимагають подальших розвідок питання вивчення динаміки мотиваційно-ціннісних структур, адекватних новій суспільно-економічній ситуації, що склалася, а також аналізу мотиваційно-ціннісних станів, дослідження ефективних засобів, форм і методів формування ціннісно-потребнісної сфери особистості.

Література:

1. Видатні українські педагоги: інформаційний довідник / упор. Л. В. Калуська. – 2-ге вид. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 224 с.
2. Кононенко П. П. Українознавство – наука любові, етики, життєтворчості: збірник наукових праць / П. П. Кононенко. – Львів : Сполом, 2006. – 458 с.
3. Левківський М. В. Історія педагогіки: підручник / М. В. Левківський. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 360 с.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: [в 5 т.] / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976-1977. – Т. 1 – 1976. – 654 с.; Т. 2. – 1976. – 654 с.; Т. 3. – 1977. – 670 с.; Т. 4. – 1976. – 640 с.; Т. 5. – 1977. – 639 с.
5. Сухомлинський В. А. О воспитании / В. А. Сухомлинский / сост. и авт. вступит. очерков С. Соловейчик. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1982. – 270 с.
6. Сухомлинский В. А. Павлышская средняя школа: обобщение опыта учеб.-воспит. работы в сел. сред. школе / В. А. Сухомлинский. – 2-е изд. – М.: Просвещение. – 1979. – 393 с.
7. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. А. Сухомлинский. – К.: Рад.шк., 1985. – 557 с.

Назаренко Л. Н.

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНО-ПОТРЕБНОСТНОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ СРЕДСТВАМИ ШКОЛЬНОГО И СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ: НАСТАВЛЕНИЯ В. А. СУХОМЛИНСКОГО И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

В статье проанализированы педагогические статьи В. Сухомлинского о духовном воспитании личности, формировании её ценностно-потребностной сферы средствами семейного и школьного воспитания. Внимание акцентируется на воспитании таких потребностей, как потребность в познании окружающего мира, творчестве, общении, что требует формирования личности на основе духовных ценностей. Выделены ключевые аспекты семейной педагогики и приоритетные направления сотрудничества школы и семьи, сформулированы наставления родителям и педагогам о воспитании потребностей и желаний ребёнка, а также определены проблемы, которые необходимо исследовать в теории и практике воспитания в современных условиях.

Ключевые слова: родительская педагогика, потребности и желания ребёнка, школьное и семейное воспитание, гуманистические ценности.

Nazarenko L. M.

FORMING OF VALUABLE AND CONSUMPTION SPHERE OF PERSONALITY
IN THE CONTEXT OF SCHOOL AND FAMILY UPBRINGING: INSTRUCTIONS
OF V. A. SUKHOMLYNSKIY AND CHALLENGES OF NOWADAYS

The article analyzes pedagogical articles of V. A. Sukhomlynskiy about spiritual upbringing of individual, forming of his (her) valuable and consumption sphere in the context of family and school upbringing. Attention is focused on the needs of education, such as: need for knowledge, creativity, communication.

Based on the study of teaching experience, famous teacher identified vectors of cooperation of school and family: development of a child's sense of duty and responsibility, respect to cultural values. All mentioned needed perfection of child's skills, both in independent way and with the help of collective, teachers, parents. It's very useful for a pupil to share creative labor, to work in friendly atmosphere, to feel the support of teachers, parents, friends. Attention is paid to the fact that content of school education and upbringing, school time-table favored to further development of senses of a pupil, and all this should demonstrate different useful activities and form conscious relationship to each other, strengthen team moral culture, improve interpersonal relations and exchange spiritual values.

The author also identified issues that should be investigated in theory and practice of education in modern conditions, in particular – axiology education. Such kind of education provides variety of vectors, individual approach to each participant of process, wide field of active teaching methods and as a final result – motivation (stimulation) of pupils.

Keywords: parent's pedagogy, needs and desires of a child, school and family upbringing, humanistic values.

УДК 371.4:844

Оранюк Б. Ю.*

ДИТИНА В МЕРЕЖЕВОМУ СПІЛКУВАННІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядаються проблеми, з якими стикається дитина шкільного віку (5-8 класи) в мережевому спілкуванні. Показано, що легкий неконтрольований доступ до мережевого спілкування агресивно налаштованих особистостей сприяє зростанню небезпеки перебування дітей в мереж. Наведено приклади такого феномену агресивного впливу в мережевому спілкуванні на дітей, як «кібербулінг», розкрито його особливості. Показано, якими знаннями й уміннями має володіти учень для безпечного перебування в мережевому спілкуванні. Доведено, що формування інформаційної культури в учнів у мережевому спілкуванні є педагогічною проблемою.

Ключові слова: мережеве спілкування, кібербулінг, знання, уміння, формування, інформаційна культура.

Формування національних інтересів України в сучасному глобалізованому світі неможливе без залучення нашого суспільства до світового інформаційного простору. За цим стоять принципово нові можливості для обміну інформацією, духовними цінностями, взаємного культурного збагачення усіх націй і народів.

Це породжує суперечності між категорією індивідів, інформаційна культура яких формується під впливом інформаційних технологій і відбиває нові зв'язки та відносини інформаційного суспільства й направлена на позитивний розвиток особистості і категорію індивідів, які намагаються використати переваги інформаційного суспільства для свого негативного впливу на інших людей. Ця проблема особливо загострюється в дитячому та юнацькому віці під час формування життєвих цінностей і моральних основ особистості.

© Оранюк Б. Ю.